

I. Kantas apie religiją ir religinį auklėjimą

Diana Šileikaitė

Lektorė socialinių mokslų (edukologijos) daktarė
 Vilniaus universiteto Vokiečių filologijos katedra
 Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
 Tel. 268 72 30
 El. paštas: Diana.Sileikaite@flf.vu.lt

Straipsnyje bandoma parodyti, kokią įtaką Kanto filosofija turėjo jo religinio auklėjimo koncepcijai. Pristatomi religinio auklėjimo turinys ir metodai, grindžiami Kanto požiūriu į dorovę, Dievą, maldą, Šventąjį Raštą. Religija Kantui – dorovinio tobulėjimo priemonė, jis siūlo anksti supažindinti vaikus su svarbiausiomis religinėmis sąvokomis. Dorovės katekizmą vaikams reikia pateikti prieš religijos katekizmą. Viena vertus, religija be dorovės Kantui yra smerktina ir nepriimtina, kita vertus, dorovė be religijos nėra išbaigta, todėl religinis auklėjimas taikytinas tik po dorovinio auklėjimo, t. y. kai auklėtinis jau suvokia save kaip laisvąją būtybę, laisvą tik savo valios autonomijos dėka ir kuriančią visuotinai galiojančius įstatymus, kuriems pati ir paklūsta. Jei nebūtų polinkio į blogį žmogaus prigimtyje, nereikėtų nuolat kovoti už nuostatos grynumą, nebūtų įmanoma ir laisvė. Religija ne tik nestabdo pažangos, o taip buvo skelbta daugelio XVIII amžiaus filosofų, o visiškai priešingai, – tinkamas religinis auklėjimas ugdo vaikų sąžiningsumą, teisingumą, stropumą, gerumą ir švelnumą. Auklėjant ugdomas pakantumas kitoms religijoms, nes tai tik to paties tikėjimo skirtingos išraiškos formos.

Įvadas

Dorovinis auklėjimas, dvasingumo ugdymas – tai globali problema, aktuali ne tik Lietuvos švietimo kontekstu, nuolat ieškoma būdų formuoti asmens ir pasaulio santykį taip, kad jis būtų grindžiamas aukštosiomis vertybėmis, kylančiomis iš tiesos, gėrio, grožio ir šventumo (Aramavičiūtė, 2004; Jovaiša, 2003). Svarbių įžvalgų šiuolaikinė auklėjimo teorija ir praktika galėtų pasisemti iš Kanto moralės filosofijos (Kant, 1999; Kantas, 1980; 1987) ir ja grindžiamos dorovinio auklėjimo koncepcijos, postuluojančios ugdymą kaip nuolatinį konkretaus žmogaus ir kartu visos žmonijos tobulinimą

(Kant, 1982; plg. Kantas, 1990; Aulke, 2000; Munzel, 2003; Šileikaitė, 2003).

Integrali sistemingo dvasinio ugdymo dalis, kaip žinoma, yra religinis auklėjimas (Fischer, 1994). Šiame straipsnyje siekiama pristatyti Kanto požiūrį į religiją ir religinį auklėjimą. **Tyrimo objektas** – Kanto religinio auklėjimo samprata, grindžiama jo moralės ir religijos filosofija. **Tyrimo tikslas** – atskleidus religijos ir dorovės santykį Kanto filosofijoje, pristatyti jo pateikiamo religinio auklėjimo tikslą, turinį ir metodus. Svarbiausi tyrimo medžiagos šaltiniai – „Religija vien tik proto ribose“ (Kant, 2000) ir traktatas „Apie pedagogiką“ (Kant, 1982; Kantas, 1990). Pagrindinis tyri-

mo metodas – hermeneutinis Kanto tekstų supratimas ir interpretavimas, suprantamas kaip mokslinis pažinimas; taip pat taikyta teorinė mokslinės literatūros analizė.

Individo tapsmas Dievui mielu (moraliai geru) žmogumi Kanto filosofijoje

Atsakymas į klausimą, žmogus iš prigimties yra geras ar blogas, anot Kanto, priklauso nuo to, kuriuo požiūriu klausimas užduodamas. Klausiant apie galias, slypinčias žmoguje kaip „protingoje“ būtybėje ir „asmenybėje“ (Kant, 2000, 41ff), galima pripažinti, kad jo prigimtis gera, nes tie įgymiai „ne tik (negatyviai) *geri* (jie neprieštaruoja moralės dėsniui), bet yra ir *gėrio* įgymiai (padeda šio dėsniu laikytis)“ (ten pat). Tačiau klausiant apie aktualią konkrečiau žmogaus būseną ir jo veiksmus (kiek jie atitinka moralės reikalavimus), tenka konstatuoti, kad jo prigimtyje slypi blogio pradai. „... tai galima tarti esant kaip subjektyviai būtiną kiekviename, net geriausiame žmoguje“ (ten pat, 49).

Taigi kiekviename žmoguje slypi gėris ir kartu polinkis į blogį, kuriam taip sunku atsispirti, o tarp šių pradų vyrauja nuolatinė įtampa. Be tokio požiūrio religija būtų nereikalinga, nes žmogus galėtų tapti Dievui mielas, neišidamas iš moralės ribų. Tačiau juk joks žmogus nėra tobulas, tad norint tapti Dievui mielam vien tik moralės nepakanka, reikia dar kai ko – religijos. Šie du aspektai, Palmquist (1999) nuomone, Kanto religijos filosofijai yra tokie pat reikšmingi, kaip laisvė dorovės teorijai ar laikas ir erdvė pažinimo teorijai.

Kanto manymu, blogas žmogus gali vėl tapti geras įvykus revoliucijai jo nuostatoje: „... nepaisant to nuopuolio, priesakas – mes *privalome* tapti geresniais žmonėmis nesilpnėdamas

skamba mūsų sieloje: vadinasi, mes turime ir galėti tai padaryti, nors to, ką galime padaryti, paties savaime nepakaktų, ir tuo mes daromės tik imlūs nesuvokiamai aukščiausiajai paramai. (...) tai, kad kas nors tampa ne tik *pagal dėsni*, bet ir *moraliai* geru (Dievui mielu) žmogumi, ... vadinama *revoliucija* žmogaus nuostatoje (pereinant prie jos maksimos šventumo); ir nauju žmogumi jis gali tapti tik tam tikru būdu atgimdamas, tarsi naujai sukurtas (Jn 3, 5; plg. Pr. 1, 2) ir pasikeitęs širdyje“ (Kant, 2000, 64ff). Kad ir koks geras būtų žmogus, vien tik savo jėgomis jis negali tapti Dievui mielas visais poelgiais, nes pats negali atitaisyti savo padaryto blogio, tad, be gerų darbų, reikia Dievo malonės. „Čia turime tą darbų nuopelno perviršį ir nuopelną, kuris mums priskiriamas iš *malonės*. Juk tai, kas mūsų žemiškame gyvenime ... visada yra tik tapsme (būtent būti Dievui mielu žmogumi), mums priskiria tarytum mes jau čia visiškai jį turėtume...“ (ten pat, 97).

Nuostatos revoliucija galima tik priėmus praktinį tikėjimą. Kantas manė esant „tobulo žmogiškumo archetipą“, vidinę erdvę, glūdinčią kiekviename žmoguje ir laukiančią, kad būtų užpildyta. Neįmanoma giliai pažvelgti į žmogiškąją širdį, net į savąją, ir sužinoti, ar ši erdvė jau užpildyta Dievo malonės, galima tik priimti „praktinį tikėjimą“ – nuolat vykdyti savo pareigas, kad Dievas galėtų padaryti mus sau mielus. Kanto koncepcijoje, pasak Plečkaičio (2000, 12), „... atlygio principas siejamas su elgesio motyvų grynumu: vienoks atlygis būsiąs tiems, kurie labdaringai elgiasi dėl pareigos, ir kitoks tiems, kurie taip elgiasi siekdami naudos, iš išskaičiavimo, – tarsi apsirūpinę čekiais, kurie bus apmokėti aname pasaulyje, jie elgiasi veikiau sumaniai nei dorai.“

„Gerojo principo pergalė prieš blogąjį ir Dievo karalystės žemėje įkūrimas“ (Kant, 2000, 115) galimi tik bendrijoje, nes individui,

gyvenančiam tarp žmonių, nuolat jų bus daroma įtaka, ir toli gražu ne visada teigiama (net jei šie taip pat stengiasi tapti Dievui mieli, pakanka, kad jie jau egzistuoja ir kad jie – žmonės), bet suvienijus pastangas, tai įtakai galima pasipriešinti, „kuriant ir plečiant pagal dorybės dėsnius organizuotą visuomenę ir dorybės tikslu, visuomenę, kurios kūrimas ... taps, protui pakvietus, visos žmonių giminės uždaviniu ir pareiga. (Kant, 2000, 116). Šioje „etinėje bendrijoje“ (ten pat) žmonės jungs Aukščiausios Būtybės idėja. Tačiau kartu su kitais kurdamas etinę bendriją žmogus negali likti pasyvus, jis „turi elgtis taip, tarytum tik šiai sąlygai esant galima tikėtis, kad aukščiausioji išmintis padės užbaigti jo geranoriškas pastangas“ (ten pat, 124). Bažnyčia turi pasižymėti taip pat forma, analogine kategorijoms: visuotinumumu, grynumu, modalumu, nekintamumu, ir vienas iš svarbiausių momentų joje yra būtent „santykis laisvės pagrindu“ (ten pat, 126), kurį užtikrina nuostatos grynumas.

Dorovės filosofijos ir religijos santykis

Kantas taip pat aiškina, kaip, siekiant tapti Dievui mielam, atskirti tikrąją religiją nuo netikros. Individas turi priimti „kaip jokio įrodymo nereikalaujantį pagrindinį teiginį šią tezę: *visa, ką žmogus dar, be gero gyvenimo būdo, mano galys nuveikti, kad taptų Dievui mielas, tėra religijos iliuzija ir netikras tarnavimas Dievui.* (...) ... tas, kuris teisinga, pareigai atsidavusia nuostata, kiek leidžia jo sugebėjimai, veikia, kad (bent nuolat artėjant prie visiško atitikimo dėsnį) atliktų savo pareigas, – tas gali tikėtis, kad tai, kas ne jo galioje, pridurs *kokiu nors būdu* aukščiausioji išmintis (kuri šią nuolatinio artėjimo nuostatą gali padaryti nekintamą). Čia protas nepretenduoja tą būdą apibrėžti ir žinoti, kas jis yra.... Dorovingumo nuostatai rūpi tai, kas realu, kas pats savaime Dievui mie-

la ir prisideda prie pasaulio gerinimo“ (ten pat, 207–211). Taigi tikras dorovingumas ir tikras tikėjimas Dievu yra nesuinteresuoti, svarbiausia – tobulinti pasaulį, jame gyvenančius žmones, t. y. ir save.

Kanto manymu, esama ir nemoralinio (statutinio) pobūdžio religijos aspektų, tačiau jie legalūs tik tiek, kiek padeda gilinti ir stiprinti žmogaus moralinę nuostatą. Tai nereiškia, kad nemoralinio pobūdžio veiksmai priklauso netikrai religijai, o doroviniai veiksmai – tikrajai, tiesiog religija turi įvairių aspektų, lyg kombinacija, kurioje (mūsų, kaip žmoniškųjų būtybių, požiūriu) pirmutinė esanti moralė – religinio statinio pamatai, o antriniai – tikėjimas ir nemoraliniai veiksmai (lyg pats statinys). Netikroji religija yra ta, kuri atmeta moralės, kaip pagrindo, vaidmenį, paverčia ją priedu, o kartais atsisako visiškai: „...tas, kuris numato laikyti statutinių ... dėsnių kaip būtinų religijai, t. y. ne tik kaip moralinės nuostatos priemonės, bet ir kaip objektyvios sąlygos tapti Dievui tiesiogiai mielu žmogumi, ir šį istorinį tikėjimą laiko vertesniu už gero gyvenimo būdo siekį (užuot pirmąjį, kuris Dievui gali būti mielas tik *sąlyginai*, nukreipęs į pastarąjį, jam miela *bet kuriuo atveju*), – tas tarnavimą Dievui paverčia nuoga *fetišizacija* .... Jei norima sujungti du gerus dalykus, labai svarbu, kokia tvarka jie jungiami! Šis skirtingumas ir sudaro tikrąją *apšvietą* – ir kartu tarnavimas Dievui tampa laisvas, taigi moralinis“ (Kant, 2000, 217f). Apie religinius prietarus, netikrą dievobaimingumą Kantas kalba ir traktate „Apie pedagogiką“: „Žmonės tarnauja Dievui jį garbindami, šlovindami jo galią, išmintį, bet tuo pat metu negalvoja apie tai, kaip įvykdyti dieviškuosius įstatymus, maža to, nors pažinti jo galią, išmintį ir tuo sekti. Šie garbinimai tokių žmonių sąžinei yra kaip opiumas ir pagalvė, ant kurios galima ramiai miegoti“ (Kant, 1982, 57).

Įvairių tyrėjų nuomonės dėl Kanto religijos filosofijos interpretavimo ir jos vietos jo filosofinėje sistemoje skiriasi. Pats Kantas yra pasakęs, kad religija yra „moralė, skirta pažinti Dievą“ (Kant, 1982, 55) Pasak jo, minėta, ne moralė grindžiama religija, o atvirksčiai: „...nereikia pradėti nuo teologijos. Religija, kuri grindžiama vien tik teologija, neturės nieko doroviška. Viena vertus, joje slypės baimė, antra vertus, – atpildo troškimas ir nuostatos, o tai tik sukuria prietaringą kultą. Taigi dorovė turi eiti pirma, po to sekti teologija, o tai ir vadinama religija“ (tas pats, 57). Remdamiesi tuo, daugelis tyrėjų, tarp jų Cassireris (Cassirer, 1981, 381f) ir Stäudneris (Stäudner, 1997) teigia, kad Kantas skelbia religiją esant ypatingu požiūriu į žmogaus pareigas, taigi viena iš moralės formų. Jie atskiria religiją nuo teologijos ir sutapatina ją su morale.

Religijos pagrindą, Kanto manymu, sudaro kategoriniu imperatyvu išreikštas vidinis dorovės dėsnis, ir ši elgesio maksima gimsta remiantis žmogaus laisvu apsisprendimu, nes tik elgdamasis pagal ją žmogus tampa dorovingas ir geras, o kartu ir vertas laimės. Bet nepakanka vidinio apsisprendimo, jį reikia pagrįsti išoriniais įstatymais. t. y. statutais. Krikščionybės statutams, pagal kuriuos reikalaujama lankyti bažnyčioje, dalyvauti pamaldose ir t. t., Kanto manymu, būdingi du aspektai: 1) žmogui bendraujant su kitais kyla įvairių pagundų, pavojus nukrypti nuo kategorinio imperatyvo, o statutai lyg dorovės sergėtojai neleidžia jam to padaryti (Kant, 2000, 116); 2) tačiau akilai laikantis statutų, kyla kitoks pavojus: tai, kas turi būti tik priemonė, paverčiama savaiminiu tikslu, ir religija netenka savo esmės, nusileidžia iki stabmeldystės, malonės įsigijimo statuso (Kant, 2000, 207 fff).

Kanto religijos filosofija glaudžiai susijusi su moralės filosofija, o pastaroji atsako į klausimą: „Ką aš privalau daryti?“ Atsakymas at-

randamas proto savianalizėje kategoriniu imperatyvu. Kai jau žinau, ką privalau daryti, turiu įsitikinti dviem dalykais, kad moralės filosofija taptų reali: 1) reikia žinoti, kad galiu padaryti tai, ką privalau; 2) turi būti aišku, kad mano pastangos gyventi pagal kategorinį imperatyvą nėra beprasmės. Tai garantuoja Dievo buvimo prielaida, siejanti religiją su moralės filosofija. Tačiau ji dar neįrodo Dievo objektyvaus realumo, o tik būtinybę juo tikėti.

Būtent šis momentas daugelio laikomas silpna vieta. Pasak Stäudnerio (1997), perėjimas nuo būtinybės prie būties esantis tik autosugestija, gali būti, kad „tavo laimės siekimas ... tik beprasmis žiurkės bėgimas eksperimentiniame rate.“ Dievo sąvoka čia atlieka dvejopą funkciją: viena vertus, Dievas išlaisvina žmogų iš gamtos priežastingumo ir suteikia jam laisvę. „Reikia ne tik Dievo paramos, bet visų pirma jo ... veiklos, kad žmogus pradėtų daryti gerus darbus – blogam, nelaisvam žmogui reikia grąžinti jo laisvę. Tik taip galima suvokti dorovės dėsnio ... ir principo, kai pareiga suponuoja sugebėjimą, realumą. Žmogus suvokia esantis morali būtybė ir kartu kažkas, kas ketina (ir daro) bloga, jis „privalo“, kad nepultų į neviltį, tikėti dieviškojo išganymo realumu, leisiančiu jam vėl norėti (ir daryti) gera.“ (Wimmer, 1990, 158). Kita Dievo funkcija – paguoda. Kadangi žmogaus pastangos pasiekti tikrąją dorovę visada baigtinės (taigi netobulos), žmogui, norint išsaugoti viltį į laimę, reikia tikėti aukštesniąja būtybe. Net ir pakitus mąstysenai ir nuolat siekiant gėrio, vis dėlto kažko trūksta. Savo jėgomis žmogus negali tapti vertas laimės, tačiau jis gali tikėtis, kad „tai, kas ne jo galioje, pridurs *kokiu nors būdu* aukščiausioji išmintis“ (Kant, 2000, 208). Taigi iš esmės viską nulemia dorovės dėsnis. Todėl Kanto religijos filosofija dažnai tapatinama su moralės filosofija, į kurią dorovingumo skatinimo tikslu įvedamas Dievas. Bet kyla

klausimas, ar galima tokia moralės filosofija. Juk Kantas nečengė lemiamo žingsnio nuo prielaidos „Tarkime, kad yra Dievas“ prie teiginio „Dievas yra“ – tos prielaidos substancinės priešingybės. Kantui tai yra akivaizdu, o skaitytojas tik mato, kad potencialiai morali būtybė Dievą privalo susikurti pati, jei nori tikrai dorovingai elgtis ir nepulti į neveltį. Tai, ką Kantas aiškina, daugelis mano esant pagrįstos moralės filosofijos potencialių sąlygų eksplikacija (Stäudner, 1997). Jei Dievas yra, žmogus yra laisvas ir gali tapti moraliai geras. Tačiau šį Dievą, išlaisvinantį žmogų iš gamtos dėsnių būtinybės, pats žmogus ir susikuria, t. y. jis susikuria „Dievo egzistencijos sąvoką“, o į pasaulį atvesti aukščiausiosios išminties nepajėgia. Klausimas, ar gali praktikuoti tokią filosofiją konkretus žmogus, lieka atviras (ten pat): „Yra tik tariamas Dievas, ir tas išstremtas į principų dangų. (...) Tai Kanto, Jacobio ir Fichtės Dievas“ (Camus, 1997, 141).

Be Dievo idėjos, Kantas mato dar vieną moralės ir religijos sąsają: dorovės siekimą reikia pagrįsti praktinėmis direktyvomis, garantuojančiomis legalumą. Pasak Kanto, tokias moralės taisykles sudaro įteisinta krikščionybės praktika. Kodėl reikalingas tas legalus pagrindas, Kantas paaiškina antropologiniu lygmeniu: žmogui būdingi trys įgymiai: „gyvūniškumo“, „žmoniškumo“ ir „asmenybės“ (Kant, 2000, 41f). Asmenybės raidos ir ydų kontroliavimo klausimais Kantas yra optimistas, teigiantis, kad gyvūniškumo įgymį galima sutramdyti pasitelkus protą ir įstatymus. Kalbėdamas apie moralės filosofiją, jis remiasi antropologija, taigi moralės filosofija susijusi ir su antropologija. Stäudneris (1997) lygina Kanto požiūrį į gyvūniškumą su kitais: Darwinas manė žmogų esant evoliucijos procese išsivysčiusiu gyvūnu, Freudas akcentavo pasąmonės ir instinktų galią ir t. t. Stäudneris mano, kad mūsų laikmečio šaltakraujiškai organizuojamos masinės žu-

dynės mažai ką bendra teturi su gyvūniškumu tikrąja šio žodžio reikšme. Susiklostė situacija, kai vėl reikia užduoti klausimą: „Ar žmogus kuria pats save? Ar žmogus yra civilizuota būtybė, gebanti sutramdyti savo polinkį į blogį?“ (ten pat). Į šį klausimą Stäudneris neieško atsakymo, tik pabrėžia, kad gyvūniškumo ir proto santykio problema svarbesnė už Dievo buvimo problemą. Be Dievo žmogų, priėmusį dorovės dėsni kaip būtiną savo veiksmų maksimą, apimtų neveltis, tačiau jis, kaip protinga būtybė, ir toliau gyventų pagal kategorišią imperatyvą, o triumfuojęs gyvūniškumo įgymiui bet kokia moralės ar religijos filosofija netenka prasmės.

Tačiau ši nuomonė ginčytina. Kai kurie mokslininkai (Bauch, 1923, Palmquist, 1999) su tokia pozicija nesutinka ir interpretuoja Kanto koncepciją kitaip: viena vertus, kaip ir pirmiau minėtieji tyrėjai, jie teigia, kad religija ir teologija nėra tas pats. Kita vertus, jie mano religiją esant kažkuo daugiau negu tik tam tikra moralės forma ir abejoja tuo, kad Kantas iš tikrųjų redukuoja religiją iki moralės.

Pasak Palmquisto (1999), nuodugnai išnagrinėjusio Kanto formuluotę „*religija vien tik proto ribose*“ (Kant, 2000), religija esanti dvišalė sąvoka, ir Kantas pasirinko būtent tokį pavadinimą savo veikalui, norėdamas pabrėžti tik vieną religijos aspektą, t. y. aiškinti religiją tik tiek, kiek ji yra proto ribose, nenagrinėti tos religijos srities, kuri yra už proto ribų, taigi reikia skirti tikėjimą nuo grynosios religijos. Kanto manymu, „pačiai moralei ... visai nereikalinga religija – grynojo praktinio proto dėka ji pati sau pakankama. (...) Bet nors pačiai moralei joks tikslas, kuris turėtų būti pirmesnis už valios determinaciją, nereikalingas, vis dėlto gali būti ir taip, kad ji su tokiu tikslu yra būtiname santykiyje, būtent ne kaip su pagrindu, o kaip su būtinomis tų maksimų išvadomis, kurios priimamos kaip atitinkančios dės-

nus. (...) Vadinasi, moralė neišvengiamai veda į religiją, tuo ji prasiplečia iki už žmogaus esančio, valdžią turinčio moralinio įstatymų leidėjo, kurio valioje galutinis tikslas (pasaulio sukūrimo) yra tai, kas gali ir privalo būti ir žmogaus galutinis tikslas“ (Kant, 2000, 19fff). Nors logikos požiūriu ir savarankiška, teleologijos požiūriu moralė nėra išbaigta. Ji, tiesa, gali savarankiškai egzistuoti (lyg pamatai be namo), tačiau savo tikslą pasiekia tik pasitelkusi religiją (savo funkciją pamatai atlieka pastačius namą) (Palmquist, 1999). Atrodo, kad visa, ko mums reikia, norint gyventi dorovingai, yra praktinis protas (jam esant moralė gali egzistuoti savarankiškai), tačiau, norint rasti moralės tikslą, reikia žiūrėti už jos ribų, reikalinga jungiamoji teorijos ir praktikos grandis – religija. Grynas antropocentris požiūris nėra geriausias variantas norint perprasti Kanto moralės ir religijos filosofiją. Nors moralės tikslas yra humanistinis, vis dėlto yra kažkas anapus žmogaus, kas leidžia jam tikėtis šį tikslą pasiekti. Kanto 1792 m. išleista „Religija vien tik proto ribose“ (Kant, 2000) ir yra jungiamoji pažinimo teorijos ir praktinės moralės filosofijos grandis, turinti parodyti, kad, teologiją taikant moralei, iš šios sintezės gimsta religija, galinti tapti visuotine. Kitaip tariant, tikėjimas, kilęs iš teologijos, susivienija su žinojimu, teikiamu mūsų moralinės prigimties. Turime tikėti, kad mūsų parcingos yra dieviškieji įsakymai, per vidinį moralės dėsnį susiję su Aukščiausiuoju, kitaip niekaip nesugebėsime jų įvykdyti. Taigi klaidinga manyti, kad Kantas religiją tapatina su morale.

Palmquisto (1999) argumentaciją patvirtina Niethammerio siūloma Kanto religinio auklėjimo koncepcijos interpretacija, pagal kurią jis esantis aukščiausia ugdymo pakopa (Niethammer, 1980, 235). Kantas neredukuoja religijos iki moralės, jis moralę pakelia iki religijos, nes tik taip ji galės pasiekti savo tikslus (Palmquist, 1999). Į klausimą, ar religija tėra

viena iš moralės formų, Palmquisto (ten pat) nuomone, galima atsakyti cituojant Šventąjį raštą: „Ką verta atnašausiu Viešpačiui? Ar priklausiu aukščiausiajam Dievui? Ar aukosiu jam deginamąsias aukas ir metinius avinėlius? Argi gali būti permaldautas Viešpats avinų tūkstančiais ar daugeliu tūkstančių riebių ožių? Ar aš duosiu savo pirmagimį už mano nusikaltimą, mano kūno vaisių už mano sielos nuodėmę. Aš pasakysiu tau, o žmogau, kas yra gera ir ko Viešpats reikalauja iš tavęs, būtent: vykdyti teisybę, mėgti gailingumą ir rūpestingai vaikščioti su savo Dievu.“ (Mikh 6: 6–8).

Religinis auklėjimas – aukščiausia dorovinimo pakopa: tikslas, turinys, metodai

Kanto filosofija kupina gilaus humanizmo, ji kviečia nuolat doroviškai atsinaujinti, tobulėti. Ji, be abejo, turėjo įtakos jo religinio auklėjimo koncepcijai. Nors Kantas dažnai kritikuoja bažnytinį auklėjimą ir mokymą, nei Dievo, nei religijos jis neatmeta, o į religiją žiūri kaip į dorovinio tobulėjimo priemonę.

Filosofo manymu, religinis auklėjimas turėtų eiti natūraliu keliu, išlaikant šią tvarką (Kant, 1982, 56):

- a) paaiškinti vaikams, kokia yra žmogaus paskirtis, supažindinti su tuo, kas žmogui dera,
- b) įvairiais būdais lavinti ir stiprinti jų sprendimo galią,
- c) atskleisti gamtos kūrinii tvarką ir grožį, suteikti pakankamai žinių apie visatos sandarą ir
- d) tik tada atskleisti jicms Dievo, kaip Aukščiausios Būtybės ir Įstatymų Leidėjo, sąvoką.

Tačiau vėliau Kantas vis dėlto pažymi, kad vaikus reikia anksti supažindinti su svarbiausiomis religinėmis sąvokomis ir tam pateikia svarių argumentų: „...jeigu norime tik vėlgi juos

mokyti ko nors apie Dievą, o tuo tarpu jie išgirsta Jį minint ir mato Jo garbei skirtas pamaldas, tai šitai gali ugdyti juose arba prievarą, arba abejingumą, arba atvirksčią jo supratimą, sakykime, Jo galios baimę. Kad ši baimė neįsikerotų vaikų vaizduotėje, būtina anksti supažindinti vaikus su religinėmis sąvokomis.“ (ten pat, 57). Kantas pažymi, kad vaikams, kurie nesuvokia, kas tai yra pareiga apskritai, sunku suprasti parcigą Dievui, todėl sakydamas, kad reikia anksti supažindinti vaikus su religinėmis sąvokomis, siūlo parinkti ir taikyti principus, suprantamus būdus ir metodus, jokių būdu neapkrauti vaikų jiems dar nesuokiama gryna abstrakčia teorija, sudėtingais išvedžiojimais: „... tai neturi būti atminties darbas, tuščias mėgdžiojimas ir vien beždžionavimas; pasirenkamas auklėjimo būdas visada turi atitikti prigimtį. Vaikai ir be abstrakčių pareigos, privalėjimo, gero ar blogo elgesio sąvokų supras, kad yra pareigos dėsnis, kad jį nustato ne dėl patogumo, naudos ir pan., bet dėl kažko visuotino, kas nėra valdoma žmonių įgeidžių. Tačiau pats mokytojas turi tas sąvokas įsivinti“ (ten pat).

Aiškindamas, kaip tai daroma, Kantas pasisako už tokį metodą: „Pirmiausia viską reikia priskirti gamtai, o po to ir šią pastarąją – Dievui, pavyzdžiui, iš pradžių visa buvo grindžiama rūšių išlaikymu ir jų pusiausvyra, kartu su tuo iš anksto buvo numatytas ir žmogus, kurio tikslas – pačiam sau susikurti laimę.“ (Kant, 1982, 57). Kanto Dievas nėra rūstybės įsikūnijimas kaip kad judaizme, jis į žmones žiūri kaip į savo vaikus. „Dievo sąvoką geriausiai reikėtų aiškinti analogiškai kaip tėvo sąvoką, kuris mumis rūpinasi, po to būtų patogų nurodyti žmonių kilmės vieningumą kaip kokioje šeimoje.“ (ten pat).

Traktate „Apie pedagogiką“ Kantas dar kartą pabrėžia tai, ką teigia savo filosofiniuose raštuose: „Religija – tai įstatymas mumyse,

kiek pastarasis veikia mus Leidėjo ir Teisėjo pagalba; ji yra moralė, skirta pažinti Dievą. Jei-gu religija nesiejama su moralumu, ji tampa malonės įsigijimu. Himnai, maldos, ėjimas į bažnyčią turi žmogui duoti tik naujos jėgos, naujos drąsos taisytis arba būti pareigos įkvėptos širdies išraiška. Visa tai yra tik pasirengimas geriems darbams, bet ne pats geras darbas, ir Aukščiausiajai Būtybei negalima kitaip įtikti, kaip tik pasidarant geresniu žmogumi“ (tas pats, 55f; plg. Kant, 2000, 207fff; Weiskopf, 1970, 66; Vorländer, 1992, 220f). Kantas taip pat įspėja apie religinio prietaro pavojų: „Iliuzinis siekis religinėmis kulto apeigomis kaip nors pasiteisinti prieš Dievą – tai religinis prietaras, kaip ir iliuzinis noras pasiekti tai tariamo bendravimo su Dievu pastanga – religinis svajingumas. Noras tapti Dievui mielu poelgiais, kuriuos kiekvienas žmogus gali atlikti ir nebūdamas geru žmogumi (pvz., statutinių tikėjimo dogmų išpažinimu, bažnytinių apeigų bei disciplinos laikymusi ...), vadinamas prietaringa iliuzija“ (Kant, 2000, 212). Patys ugdytojai turėtų nepasiduoti tai iliuzijai, tik tada jie tinkamai išauklės jaunąją kartą.

Aiškindamas, kaip ir kodėl reikia mokyti vaikus atsikratyti ydų, Kantas teigia dorovingo gyvenimo būdo įprasminimą: „Reikia vaikui iš pradžių pradėti aiškinti nuo to, kad jis turi įstatymą savyje. Žmogus savaime vertas pniekos, jeigu jis neatsikrato ydų. Jos glūdi jame pačiame, ir jis toks yra ne dėl to, kad Dievas uždraudė blogį. Juk nebūtina, kad Įstatymų Leidėjas tuo pačiu būtų ir įstatymų kūrėjas. Valdovas gali ... uždrausti vagystes, bet jis už šitai negali būti vadinamas vogimo uždraudimo įstatymo kūrėju. Remdamasis tuo požiūriu, žmogus įsisąmonina, kad vien geras elgesys padaro jį vertą palaimos. Dieviškasis Įstatymas kartu turi atrodyti kaip gamtos dėsnis, nes jis ne atsitiktinis. Todėl kiekvienoje dorovėje yra religijos“ (Kant, 1982, 56). Jis ir vėl

pažymi, kad pradedama ne nuo teologijos, nes „religija, kuri grindžiama vien tik teologija, neturės nieko doroviška. Viena vertus, joje slypės baimė, antra vertus, – atpildo troškimas...“ (ten pat).

Religinis auklėjimas papildo dorovinį auklėjimą, o ne atvirksčiai: „... dorovinis katekizmas ... turi eiti pirma religinio katekizmo, ir jo negalima įjungti kaip priedo į tikybos mokymą; juk nuo dorovės mokymo prie religijos galima pereiti tik per grynus dorovės teiginius, priešingu atveju religiniai įsitikinimai nebus gryni.“ (Kant, 1999, 879). Religinis auklėjimas įprasmina dorovinį auklėjimą ir sąžiningą gyvenimo būdą, iškeldamas jį į naują pakopą: „Mūsų vidinis įstatymas vadinasi sąžinė. Sąžinė iš esmės yra mūsų poelgių pritaikymas prie šio įstatymo. Jos priekaištai bus be efekto, kai apie ją nemąstoma kaip apie atstovą Dievo, kuris virš mūsų įkūrė savo kilnųjį sostą, bet taip pat ir mumyse – teisėjo kėdę. Jei religija neliečia dorovinio sąžiningumo, tai ji neveiksminga. Religija be dorovinės sąžinės tėra prietarų tarnyba“ (Kant, 1982, 57).

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad, viena vertus, religija be dorovės Kantui yra smerktina, nepriimtina, kita vertus, dorovė be religijos nėra tobula, todėl religinis auklėjimas taikytinas tik po dorovinio auklėjimo, kai auklėtinis jau suvokia save kaip laisvąją būtybę, laisvą tik savo valios autonomijos dėka, ir kuriančią visuotinai galiojančius įstatymus, kuriems pati ir paklūsta. Lygindamas save su žmogiškumo idėja, auklėtinis pastebi, koks jis dar netobulas, ir todėl nesiliauja kovojęs prieš blogį, save tobulinęs, paklusdamas dorovės dėsniui.

Filosofo manymu, kiekvienas žmogus privalo turėti savarankišką kritinį požiūrį į pagrindinius religijos teiginius, apeigų prasmę. Kalbėdamas apie Jėzaus dieviškumą, maldos veiksmingumą ir Šventojo Rašto, kaip dieviškojo apreiškimo, autoritetą, Kantas, tiesa, ne-

gina ortodoksinių pažiūrų į šiuos dalykus, bet ir nencigia jų, jis greičiau išdėsto naują požiūrį, Palmquisto pavadintą „konservatyviuoju liberalizmu“ (Palmquist, 1999).

Kantas niekada neneigė Jėzaus dieviškumo, atvirksčiai, apie Kristų jis kalba kaip apie Dievui mielo žmogaus pirmavaizdį, idėją žmogaus, rodančią, kaip dera atlikti savo pareigą, kad ir kas atsitiktų: „*Siekti* ... moralinio tobulumo idealo... – visuotinė žmonių pareiga, kuriai atlikti jėgų gali duoti pati ši idėja, mums proto pateikta kaip siekimo objektas. (...) mes tą dieviškai mąstantį žmogų taip įsivaizduojame kaip savo pirmavaizdį (...) Dievui mielo žmogiškumo ... idealą mes galime mąstyti ... kaip idėją žmogaus, kuris ne vien tik iki galo atlieka savo žmogiškąją pareigą, ... apie save skleisdamas gėrį, bet, nors ir gundomas didelių vilionių, vis dėlto pasirengęs iškęsti dideles kančias, net mirti kankinio mirtim, kad pagerintų pasaulį netgi savo priešų labui. ... Šis dieviškos nuostatos, bet visiškai žmogiškas mokytojas vis dėlto galėtų teisingai sakyti apie save, kad gėrio idealas jame (mokyme ir veikloje) tarytum buvo realiai įkūnytas“ (Kant, 2000, 79–85).

Panašiai Kantas neneigia maldos reikšmės visiškai, tiesiog pabrėžia, kad formali malda nėra pareiga, kad nereikia perdėti, pabrėžiant maldos formuluočių svarbą, nes svarbus yra turinys ir nuoširdumas, o ne forma, į kurią jis yra įvelkamas, o forma gali būti tik pagalbinė priemonė: „Malda kaip vidinis formalus tarnavimas Dievui ir todėl mąstomas kaip malonės įgijimo priemonė yra prietaringa iliuzija. (...) Nuoširdus troškimas tapti Dievui mielu visu savo elgesiu (...) štai maldos dvasia ... bet šio troškimo apvilkinimas (tegu tik vidujai) žodžiais ir formulėmis geriausiu atveju gali būti nebent priemonė, nuolat pagyvinant mumyse minėtą nuostatą, tačiau neturi jokio tiesioginio ryšio su dieviškuoju palankumu ir kaip tik dėl to negali būti kiekvieno pareiga...“ (tas pats, 237–

238). Malda, kaip priemonė, ne kiekvienam reikalinga. Kantas teigia, kad su Dievu kalbėtis galima kaip su pačiu savimi, nuoširdžiai, atmetus pažodiškumą, o juk tai ir yra nuoširdi neformali malda: „... reikia darbuotis nuolat gryninant bei aukštinant moralinę nuostatą, kad ši maldos dvasia mumyse būtų pakankamai gaivi, o jos pažodiškumas (bent mūsų pačių reikmėms) pagaliau galėtų atkristi.“ (tas pats, 240). Vaikus reikia mokyti būti nuoširdžius, bendraujant su Dievu ir garbinant jį: „Jokios naudos, kai vaikai poteriauja, tai teikia tik iškreiptą pamaldumo supratimą. Tikras Dievo garbinimas vyksta tada, kai elgiamasi pagal Dievo valią, ir šitai reikia vaikams perteikti. Būtinai žiūrėti, kad nei vaikai, nei mes patys per dažnai netartume be reikalo Dievo vardo. Jeigu jį tariame net ir pamaldžiai, linkėdami laimės, tai taip pat be reikalo tariame. Dievo sąvoka turėtų persmelkti pagarbos jausmu žmogų kiekvieną kartą, kai jis taria jo vardą, todėl jis turėtų jį vartoti retai ir niekada nevartoti lengvabūdiškai. Vaikas turi išmokti jausti pagarbą Dievui kaip gyvybės ir viso pasaulio viešpačiui, dar kaip žmonių rūpintojėliui ir pagaliau trečia – kaip jų teisėjui.“ (Kant, 1982, 56).

Kantas taip pat neneigė Šventojo Rašto, net sakė, kad šis yra reikalingas: „... tikėjimo nekontingentas palaikymas, jo visuotinis vienodas paplitimas ir net jame priimto apreiškimo gerbimas ... garantuojama tik *Raštu*, kuris pats vėlgi kaip apreiškimas ... turi būti aukščiausios pagarbos objektas, nes to reikalauja žmogaus poreikis žinoti savo pamaldžiąją pareigą. (...) ... istorija įrodo, kad nė vieno Rašto pagrįsto tikėjimo nepajėgė sunaikinti net labiausiai nunikojusios valstybės revoliucijos, tuo tarpu tikėjimas, grindžiamas tradicija ir senomis viešosiomis apeigomis, žlugdavo kartu su valstybe. Laimė, jei tokioje į žmonių rankas patekusioje knygoje kartu su jos statutais kaip tikėjimo įstatymais glūdi išsami gryoji moralinė re-

ligijos doktrina, kuri gali būti puikiausiai suderinta su šiais statutais (kaip jos įvedimo priemonė). Šiuo atveju tokia knyga tiek dėl jos dėka pasiekiamo tikslo, tiek ir todėl, kad sunku įsivaizduoti pagal natūralius dėsnius įvykusį žmonių giminės apšvietimą, gali būti tvirtinama kaip lygi apreiškimo autoritetui.“ (Kant, 2000, 132–133). Tačiau vėlgi į pirmą planą iškeliami žmogus ir dorovė. Į visa tai, kas skelbiama Šventajame Rašte, reikia žiūrėti per žmogaus prizmę.

Griežtai žiūrint, žmogui nereikia Dievo sąvokos tam, kad jis galėtų ja grįsti dorovę ir savo dorovingumą: „Moralė, kadangi ji pagrįsta žmogaus kaip laisvos būtybės samprata, bet kaip tik dėl to savo protu saistančios save besąlyginiais dėsniais, nereikalinga nei viršesnės už žmogų kitos būtybės idėjos, kad jis pažintų savo pareigą, nei kitų, be paties dėsno, paskatų, kad tą pareigą vykdytų...“ (Kant, 2000, 19). Dievo sąvokos žmogui reikia, norint pasiekti galutinį tikslą, kuris šiame pasaulyje individui yra nepasiekiamas, nes žmogus yra netobula būtybė, turinti biologinių polinkių ir porcikių, todėl kiekvienas žmogus privalo kovoti už savo nuostatos grynumą, už dorovingos mąstysenos išlaikymą, ir kiekvienam nepalaujamai tai darant, žmonija laipsniškai tobulės ir artės prie savo galutinio tikslo. Jei nebūtų polinkio į blogį žmogaus prigimtyje, nereikėtų nuolat kovoti už nuostatos grynumą, nebūtų įmanoma ir laisvė.

Taigi religija, anot Kanto, ne tik nestabdo pažangos, žmogaus tobulėjimo, kaip buvo skelbta daugelio XVIII amžiaus filosofų, o visiškai priešingai, tinkamas religinis auklėjimas (kurio tikslas, kaip matyti iš to, kas pirmiau pasakyta, – įprasinti dorovingą gyvenimo būdą) ugdo auklėtinių ne tik sąžiningumą, teisingumą, stropumą, bet ir gerumą, švelnumą: „Jeigu Dievo ir pareigos sąvokos aiškinamos kartu, vaikas išmoksta geriau suprasti dieviškąjį

rūpinimasi tvariniais ir tuo apsaugomas nuo polinkio naikinti, būti šturksčiam.... Kartu reikia ... parodyti, kaip blogyje rasti gerumą, pavyzdžiui, plėšrūs žvėrys, vabzdžiai yra švarumo ir stropumo pavyzdys. Blogi žmonės paskatina laikytis įstatymų“ (Kant, 1982, 56).

Reziumuodamas Kantasteigia: „... vaikams reikia pateikti keletą Aukščiausios Būtybės sąvokų, kad jie, matydami, kaip kiti meldžiasi, žinotų, kam ir kodėl šitai daroma“ (tas pats, 56). Čia pat jis propaguoja toleranciją, pakantumą kitoms religijoms, ragindamas „žiūrėti, kad auganti karta žmones vertintų ne pagal tai, kokios šie religijos laikosi, nes, nepaisant religijų skirtumo, tikėjimas yra vienas“ (ten pat).

Nors prieš daugiau nei 200 metų surta, Kanto religinio auklėjimo samprata ir dabar nepraranda savo aktualumo, nes pabrėžia ne formaliąją, teorinę, o praktinę religijos, kaip aukščiausio laipsnio dorovės įprasminimo, pusę, tad galėtų prisidėti ir prie šiandienio religinio auklėjimo.

Išvados

Tyrimo duomenys leidžia suformuluoti Kanto postuluojamą religijos ir religinio auklėjimo sampratą:

- Religijos negalima grįsti vien teologija, kitaip ji neteks vertės dorovės požiūriu. Ji yra jungiamoji dorovės teorijos ir praktikos grandis, suteikianti dorovės fi-

losofijai baigtumą teleologiniu požiūriu.

- Dievo buvimas – tai sąlyga, leidžianti žmogui suvokti, kad pareiga būti dorovingam skatina gebėjimą juo būti, ir kadangi konkrečiau žmogaus pastangos pasiekti tikrąjį dorovingumą visada baigtinės (ir todėl netobulos), tik tikėjimas Aukščiausiąja Būtybe neleidžia jam netekti vilties tapti vertam laimės ir skatina nuolatinį tobulėjimą.
- Religinis auklėjimas, kuris Kanto pedagogikoje yra aukščiausia dorovinio auklėjimo pakopa, turi įteigti dorovingo gyvenimo būdo vertingumą ir prasmę, ugdyti nuostatą visais savo poelgiais praktiškai vykdyti Dievo priesakus nesuinteresuotai, nesiekiant įgyti malonės.
- Siekiant užtikrinti teisingos Dievo sampratos formavimąsi, būtina pakankamai anksti supažindinti vaikus su tam tikromis religinėmis sąvokomis, tačiau tam tikslui parinkti vaikams prieinamus metodus ir priemones, vengti teologijos.
- Auklėjant ugdomas pakantumą kitoms religijoms, nes tai to paties tikėjimo skirtingos išraiškos formos.
- Taigi dorovinio nuopuolio ištiktoje šiuolaikinėje visuomenėje Kanto religinio auklėjimo samprata galėtų padėti ne tik auklėjant jaunąją kartą, bet ir patiems ugdytojams grindžiant savo veiklą tikru ir nesuinteresuotu, nuoširdžiu tikėjimu Gėriu.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. Dvasinis ugdymas postmodernėje visuomenėje // Acta paedagogica Vilnensia. 2004, 13, p. 44–52.
2. Aulke R. Grundprobleme moralischer Erziehung in der Moderne: Locke – Rousseau – Kant. Norderstedt: Fischer (u.a.), 2000.

3. Bauch B. Immanuel Kant. Berlin: de Gruyter, 1923.
4. Cassirer E. Kants Leben und Lehre. Berlin: Cassirer, 1918.
5. Fischer W. Die Religion in Kants Begründung der Pädagogik // Heitger M./Wenger. A. (Hrsg.). Kan-

zel und Katheder. Zum Verhältnis von Religion und Pädagogik seit der Aufklärung. Paderborn/München/Wien/Zürich: Schöningh, 1994. P. 43–67.

6. Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius: Agora, 2003.

7. Kant I. Über Pädagogik. Herausgegeben von D. Friedrich Theodor Rink. Königsberg, Nicolovius, 1803. // Kant Immanuel. Ausgewählte Schriften zur Pädagogik und ihrer Begründung. / Besorgt von H.-H. Groothoff unter Mitwirkung von E. Reimers. Paderborn: Schöningh, 1982. P. 7–59.

8. Кант И. Метафизика нравственности // Кант Иммануил. Основы метафизики нравственности // Под общей редакцией В. Ф. Асмуса, Ф. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва: Мысль, 1999. P. 761–909.

9. Kant I. Religija vien tik proto ribose / Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė R. Plečkaitis. Vilnius: Pradai, 2000.

10. Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai / Iš vokiečių kalbos vertė K. Rickevičiūtė. Vilnius: Mintis, 1980.

11. Kantas I. Praktinio proto kritika / Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1987.

12. Kantas I. Apie pedagogiką / Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė L. Jovaiša. Kaunas: Šviesa, 1990.

13. Munzel G. F. Kant on Moral Education, or „Enlightenment“ and the Liberal Arts // The Review of Metaphysics, 2003. 57, p. 43–64.

14. Niethammer A. Kants Vorlesung über Pädagogik. Frankfurt am Main: Lang, 1980.

15. Palmquist S. Does Kant Reduce Religion To Morality? // Journal of Philosophy and History of Education, 1999. 49. URL: <http://www.hkbu.edu.hk/~ppp/srp/arts/DKRRM.html>

16. Plečkaitis R. Religija Immanuelio Kanto žvilgsniu // Kant I. Religija vien tik proto ribose. Vilnius: Pradai, 2000. P. 9–16.

17. Stäudner F. Krücken für die Moralität? Skeptische Annäherungen an die Kantische Religionsphilosophie // Tabula Rasa. 1997. 13. URL: <http://www2.uni-jena.de/philosophie/phil/tr/13/frank.php>

18. Šventasis Raštas. Senasis Testamentas / Vertė ir komentorių pridėjo Kauno arkivyskupas metropolitas Juozapas Jonas Skvireckas, teologijos daktaras. II laida, Roma: Fausto Failli, 1958.

19. Vorländer K. Immanuel Kant: der Mann und das Werk. Hamburg: Meiner, 1992.

20. Weiskopf Th. Immanuel Kant und die Pädagogik. Zürich: EVZ-Verl., Abt. Ed. Academica, 1970.

21. Wimmer R. Kants kritische Religionsphilosophie. Berlin: de Gruyter, 1990.

KANT ÜBER RELIGION UND RELIGIONSERZIEHUNG

Diana Šileikaitė

Zusammenfassung

Das Ziel des Beitrags besteht darin, Kants Ansichten über die Religion und Religionserziehung zu präsentieren. Den Forschungsgegenstand stellt die auf Kants Moral- und Religionsphilosophie fußende Konzeption der Religionserziehung. Das Forschungsziel besteht darin, nach der Klärung des Verhältnisses der Religion zur Philosophie in Kants Philosophie das Ziel, den Inhalt und die Methoden der von ihm konzipierten Religionserziehung vorzustellen, die sich aus der „Religion innerhalb der bloßen Vernunft und der Schrift „Über Pädagogik“ ergeben. Die Forschung bedient sich der Methode des hermeneutischen Textverstehens, verstanden als wissenschaftliche Erkenntnis und der Methode der theoretischen Analyse der einschlägigen Literatur.

Es werden unterschiedliche Meinungen über das Interpretieren der kantschen Religionsphilosophie sowie deren Stelle in seinem philosophischen System

angeführt. Erforscht wird die Frage des moralischen Fortschritts des Individuums, das Verhältnis der Religion zur Philosophie. In logischer Hinsicht zwar eigenständig, ist die Moral in teleologischer Hinsicht unvollkommen. Sie ist zur selbstständigen Existenz fähig, erreicht ihr Ziel aber nur mit Hilfe der Religion. Um das Ziel der Moral zu ermitteln, braucht man eine Brücke zwischen der Theorie und Praxis, und zwar Religion, die keine bloße Theologie ist. Um das humanistische Ziel der Moral erreichbar zu machen, besteht etwas außerhalb des Menschen, was diesen darauf hoffen lässt, und zwar Gott. Kants Religionsphilosophie ist tief vom Humanismus durchdrungen, sie regt den Menschen zur Vervollkommnung und zur moralischen Erneuerung.

Es wird versucht, den Einfluss von Kants Philosophie auf seine Konzeption der Religionserziehung zu zeigen. Im Beitrag werden die durch Kants An-

sichten über Moral, Gott, Gebet und die Heilige Schrift begründeten Ziele, Inhalt und Methoden vorgestellt. Die Religion betrachtet Kant als ein Mittel des moralischen Fortschritts. Nach seiner Meinung sollte man den Kindern mit Hilfe zugänglicher Methoden die wichtigsten Religionsbegriffe zu erklären. Katechismus der Sitten sollte dem religiösen Katechismus vorangehen, denn Religion ohne Moral ist purer Aberglaube. Einerseits ist für Kant die Religion ohne Moral unakzeptabel, andererseits ist die moral ohne Religion unvollkommen, deshalb muss die Religionserziehung der Moralerziehung folgen, d.h. wenn der Zögling sich seiner selbst als eines freien Wesens bewusst ist, das durch seine Willen-

sautonomie allgemeine Gesetze auferlegt und sie selbst einhält. Gäbe es keine Neigung zum Bösen in der menschlichen Natur, wäre der Mensch zum Kampf für die Reinheit seiner Gesinnung nicht gezwungen, so wäre auch Freiheit unmöglich. Religion ist kein Hindernis auf dem Wege des Fortschritts, wie von vielen Philosophen des 18. Jh.s verkündet, ganz im Gegenteil, eine angemessene Religionserziehung verhilft den Kindern zur Gewissenhaftigkeit, Ehrlichkeit, zum Fleiß, zur Gutmütigkeit und Zärtlichkeit. Außerdem wird man zur Toleranz in bezug auf andere Religionen erzogen, denn es sind nur unterschiedliche Ausdrücke eines und desselben Glaubens.

Iteikta 2005 04 15

Präimta 2005 06 25